

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΛΩΝΑΣ

Η ακαδημαϊκή έκφραση στην αρχιτεκτονική του Αγίου Ορους (19ος-20ος αι.)

Ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα είχε αρχίσει να γίνεται εντονότερη η εισαγωγή νεωτερικών και λόγιων στοιχείων στην αρχιτεκτονική του Αγίου Ορους. Μια αρχιτεκτονική που είχε ως κύριο χαρακτηριστικό την προσαρμογή στις λειτουργικές και χρηστικές ανάγκες κάθε μονής σε πλήρη αρμονία με τη μακρόχρονη και συνεχή βυζαντινή και μεταβυζαντινή παράδοση. Παράλληλα, οι αυξομειώσεις του αριθμού των μοναχών είχαν άμεση συνέπεια στη διαρύθμιση των χώρων, την οικοδόμηση ή την εγκατάλειψη, την ανακατασκευή και τις επεκτάσεις των διαφόρων πτερύγων των μοναστηριών. Σ' αυτό συνέβαλαν και οι συχνές πυρκαγιές, με αποτέλεσμα η αρχιτεκτονική των μοναστηριών να παρουσιάζει μια ενότητα ως προς την εξέλιξη της τυπολογίας και των χρηστικών αναγκών, αλλά και μια διαφοροποίηση όσον αφορά την μορφολογική επεξεργασία των όψεων τα υλικά και τους τρόπους δόμησης.

Αναφέρει σχετικά ο Γ. Σμυρνάκης στα 1903: “Εν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν μονῶν παρουσιάζεται σύμπλεγμα διαφόρων οἰκοδομῶν ... ἐν αἷς μάτην πειρᾶται τις ν’ ἀνεύρη ἀρχιτεκτονικόν τι ἶχνος ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν. Ἐκ δὲ τοῦ τρόπου, καθ’ ὃν τὰ κτίρια ταῦτα ἔχουν οἰκοδομηθῆ, ἐκδηλοῦται ἡ ἔλλειψις τῆς αὐτῶν ἐνότητος. Βεβαίως οὐδὲν σχέδιον ἀρμονικόν ἡδυνάμεθα ν’ ἀναμένωμεν ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν τούτων, ἐφ’ ὧν ἀναλόγως τῆς ἐπαυξήσεως τῶν μοναζόντων καὶ τῆς ὑλικῆς κατὰ καιρούς εὐημερίας τῶν Μονῶν προσετίθεντο νέα κτίρια”¹.

Ὡστόσο το σύνολο παρουσιάζει μια ομοιογένεια, αποτέλεσμα της σταδιακής εκτέλεσης των

έργων μέσα στα προδιαγεγραμμένα όρια των μοναστηριακών περιβόλων σε απόλυτη αρμονία με την προϋπάρχουσα κατάσταση και την γενικότερη ένταξη του μοναστηριού στο φυσικό τοπίο.

Η μετάβαση από την παραδοση στον νεωτερισμό δεν γίνεται μονοσήμαντα. Άλλοτε η εξέλιξη της τυπολογίας υπαγορεύεται από μια διεθνή και δοκιμασμένη πρακτική στην αντιμετώπιση των αντίστοιχων χώρων (νοσοκομεία) και άλλοτε είναι η ρυθμολογία και η μορφολογική επεξεργασία των όψεων που ακολουθεί ακαδημαϊκά πρότυπα. Έτσι στην Ιερά Μονή Βατοπεδίου το νοσοκομείο (1858-1960) (Εικ. 1) εντάσσεται στην τρέχουσα διεθνή τυπολογία του ειδικού κτηρίου (συμμετρική κάτοψη, περιμετρικός διάδρομος, φροντίδα για ηλιασμό του χώρου κλπ.), ενώ οι όψεις ακολουθούν την ήδη δοκιμασμένη στο χρόνο και στη συνείδηση μοναχών και μαστόρων μορφολογία. Αντίστοιχα στη Ιερά Μονή Εσφιγμένου, στην επέκταση προς τα ανατολικά, της ανατολικής και βόρειας πτέρυγας (1851-1858)², όπου δεν υπάρχει τυπολογική διαφοροποίηση με τις άλλες πτέρυγες κατοικίας, η ρυθμολογία και η πλαστική επεξεργασία των όψεων ακολουθούν λόγια και κατά περίπτωση νεοαναγεννησιακά πρότυπα (κλειστός εξώστης ρώσικης εκκλησίας).

Βέβαια επιρροές από την ευρωπαϊκή τέχνη υπήρχαν και νωρίτερα, ήδη από τα τέλη του περασμένου αιώνα, κυρίως στη γλυπτική και τον ζωγραφικό διάκοσμο, σ' ένα γενικότερο πλαίσιο προσαρμογής του οθωμανικού μπαρόκ στο λεξιλόγιο μιας λαϊκότερης παράδοσης.

Εικ. 1. Ιερά Μονή Βατοπεδίου. Το νοσοκομείο (Λήψη Μ. Βουρνούς).

Fig. 1. Vatopedi Monastery. The Infirmary (ph. M. Vournous)

Στην αρχιτεκτονική οι επιρροές είναι λιγότερο εμφανείς και περιορίζονται στις καμπύλες διαμορφώσεις κάποιων δομικών ή διακοσμητικών στοιχείων (αετώματα, πλαίσια ανοιγμάτων, υπέρθυρα, γείσα, τόξα) και μεμονωμένα παραδείγματα μόνον ποσοποιούν αντίστοιχες μορφολογικές εξαρτήσεις σε επίπεδο συνολικού σχεδιασμού (Τράπεζα Ι.Μ. Βατοπεδίου, 1785, πρόπλασμα Καθολικού Ι.Μ. Ξηροποτάμου, 1762³).

Κύριος φορέας της εφαρμογής των νέων αυτών στοιχείων στην αρχιτεκτονική είναι οι ρωσικές μοναστικές αδελφότητες, η παρουσία των οποίων εκδηλώνεται εντονότερα από τα μέσα του 19ου αι. Στα πλαίσια αυτής της κίνησης επιχειρείται η κατάληψη εγκαταλελειμμένων μονών, σκητών και κελλίων, κυρίως γύρω από τις Καρυές, τα οποία με κατάλληλη κτιριακή διαμόρφωση και διαδοχικές επεκτάσεις και προσθήκες αναβαθμίζονται και επανδρώνονται με ομοεθνείς μοναχούς. Αποτέλεσμα αυτής της σταδιακής μεθόδευσης για την μετατροπή των κελλίων σε σκήτες και απώτερο στόχο την μετατροπή των σκητών σε μονές, οικοδομούνται

μεγαλοπρεπή οικοδομήματα νέας τεχντροπίας και τεχνολογίας που μεταβάλλουν την μέχρι τότε εικόνα του αγιορείτικου τοπίου⁴.

Σχετικά, ο Πατριάρχης Ιωακείμ ο Γ΄ αναφέρει σε επιστολή του προς την Ιερά Κοινότητα ότι “πολλά τῶν αὐτόθι κελλίων, μεταβαλλόντα τὸν ἀρχαῖον ρυθμὸν τοῦ κτηρίου αὐτῶν, μετέβαλον καὶ τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῶν χαρακτήρα καὶ δι’ ἄλλων καὶ διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ὀρισμένου ἀριθμοῦ τῶν ἐν αὐτοῖς μοναχῶν, τείνοντα οὕτως βαθμηδὸν μετασχηματισθῆναι εἰς σκήτας”⁵. Στα 1901 με αφορμὴ το συνεχῶς αὐξανόμενον πλῆθος αὐτῶν των εγκαταστάσεων, ο ίδιος αναφέρει ὅτι ἡ “ἔδρα τῆς μοναχικῆς ὑμῶν πολιτείας κυκλοῦται περίξ ὑπὸ κελλίων ὑπερμεγέθους διαστάσεως καὶ περιβαλλούσης λαμπρότητος ἐπὶ παραβάσει τοῦ περὶ κελλίων καθεστῶτος...”⁶

Ἔτσι ἐκτός τῆς Ιερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονος, τὴν παλαιότερη ἐστία τοῦ ρωσικοῦ μοναχισμοῦ, θα αναφερθούμε στις ρωσικὲς σκήτες τοῦ Προφήτη Ἡλία καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα σε μικρὴ ἀπόσταση καὶ οἱ δύο ἀπὸ τις

Καρυές.

Στην Ιερά Μονή Αγίου Παντελεήμονος, εκτός του παλαιού καθολικού –του λεγόμενου ελληνικού– και της παλαιάς νότιας πτέρυγας, τα υπόλοιπα κτίρια χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και παρουσιάζουν πέρα από τις ασυνήθεις διαστάσεις και μια μορφολογική ενότητα, ακολουθώντας στην συντριπτική τους πλειοψηφία νεοκλασικά πρότυπα. Αναφέρουμε την εκκλησία του Αγίου Μητροφάνους (1858), τις δίδυμες εκκλησίες του Αγίου Αλεξάνδρου Νεύσκη και της Αγίας Σκέπης (1888) στους τελευταίους ορόφους της βόρειας πτέρυγας που είχε κτισθεί το 1852 και βέβαια την Τράπεζα (1892), χωρητικότητας 100 μοναχών και τον πύργο του κωδωνοστασίου (1893) (Εικ. 2).

Επίσης έξω από τον περίβολο της μονής υπάρχουν εργαστήρια, θυροδοψείο, αρτοποιείο, και φωτογραφείο “άριστα κατηρτισμένον” καθώς και τα κτίρια των ξενώνων (1888-1902) που χρησίμευαν ως κατάλυμα των χιλιάδων

επισκεπτών της μονής⁷ (Εικ. 3). Οι εξαόροφες αυτές οικοδομές σηματοδοτούν με τον όγκο και την αυστηρή μορφή τους την εξωτερική εικόνα του μοναστηριού υποδηλώνοντας ταυτόχρονα την ισχυρή παρουσία μιας κρατικής παρέμβασης και την αντίθεση στην μέχρι τότε αυθόρμητη ένταξη των κτιρίων στο φυσικό περιβάλλον. Η διαφοροποίηση αυτή αποτελεί κοινό τόπο ανάμεσα στη λόγια αρχιτεκτονική που εισάγεται στο Αγίου Όρος και στη βούληση για ανανέωση των θεσμών και επομένως των κτιριολογικών προγραμμάτων και τυπολογιών που επιλέγουν οι φορείς του “εκουγχρονισμού” του αγιορείτικου μοναχισμού.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αρχιτεκτονικά πρότυπα δεν εισάγονται κατ’ ευθείαν από τις ευρωπαϊκές χώρες, αλλά από το αντίστοιχο εθνικό κέντρο, την Ρωσία, η οποία ήδη γνωρίζει μια περίοδο ακμής ως συνέπεια της πολιτικής των μεταρρυθμίσεων του Μεγάλου Πέτρου. Η αναζήτηση του νέου μοντέλου διοίκη-

Εικ. 2. Ιερά Μονή Αγίου Παντελεήμονος. Η Τράπεζα της μονής (1892) και ο πύργος του κωδωνοστασίου (1893), όπως φαίνονται από τον τελευταίο όροφο της βόρειας πτέρυγας.

Fig. 2. The Monastery of St. Panteleimon. The Refectory (1892) and the Belltower (1893), seen from the attic floor of the northern wing.

Εικ. 3. Ιερά Μονή Αγίου Παντελεήμονος. Το κεντρικό κτίριο των ξενώνων, έξω από τον περίβολο της μονής (1888-1902).

Fig. 3. The Monastery of St. Panteleimon. The main building of the Guesthouse, outside the enclosure of the monastery (1888-1902.)

σης θα χρειασθεί νέα κελύφη και αυτά με τη σειρά τους νέες μορφές που θα επιβάλλουν την εκσυγχρονιστική πολιτική του κράτους στα νέα διοικητικά κέντρα των πόλεων και θα λειτουργήσουν ως πρότυπα για κάθε περαιτέρω παρέμβαση στον σχεδιασμό αρχιτεκτονικών έργων, δημόσιων και ιδιωτικών.

Οι μορφές που εισάγονται την εποχή αυτή στη Ρωσία δεν είναι άλλες από τις καθολικά αποδεκτές σε ολη την Δυτική Ευρώπη και οι οποίες διέπονται από τις αρχές του κλασικισμού και στη συνέχεια του εκλεκτισμού. Η μετάβαση από τον έναν ρυθμό στον άλλο, ως συνέπεια μιας ανάγκης απελευθέρωσης από τους αυστηρούς κανόνες του κλασικισμού σε συνδυασμό με μια ρομαντική διάθεση προς τη μεσαιωνική ιστορία και την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική άλλων χωρών, έδωσε την απάντηση στις ιδεολογικές αναζητήσεις μιας ντόπιας ιντελιγκένσιας που έβλεπε με δυσaréσκεια τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας και

την απομάκρυνση από την ρωσική τοπική παράδοση.

Η ρωσική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, πρωτογενώς επηρεασμένη από την βυζαντινή, αλλά και με αρκετές ανατολίτικες επιδράσεις, κυρίως από την τέχνη των Μογγόλων (13ος-15ος αι.), προσέθεσε στο ευρύ φάσμα του εκλεκτικού λεξιλογίου τη δική της ιδιαιτερότητα. Αυτή συνίσταται στην επιβολή κάποιων δευτερογενών μορφολογικών στοιχείων, όπως η χρήση διακόσμου με μοτίβα από την λαϊκή παράδοση στα περιγράμματα των ανοιγμάτων και στις επιστέψεις των κτιρίων και κυρίως στην επαναφορά των κρεμυδοειδών τρούλλων, ως σήματος κατατεθέντος μιας “νεορωσικής” εκδοχής αυτής της νεωτερικής και ευρωπαϊκής κατά τ’ άλλα αρχιτεκτονικής⁸.

Η διακοσμητική χρήση των κρεμυδοειδών τρούλλων στα καθολικά, αλλά και στις πτέρυγες κατοικίες των ρωσικών μοναστηριών και σκητών, σε συνδυασμό με μια συνολική νεοκλασική

αντίληψη για την αρχιτεκτονική και την εισαγωγή της νέας τεχνολογίας (μεταλλικά υποστηλώματα, δοκοί πρότυπων διατομών, ελκυστήρες) οριοθετεί τη ρωσική παρέμβαση στη διαμόρφωση της νέας εικόνας που άρχίζει να παρουσιάζει το Όρος στα τέλη του 19ου αιώνα.

Έτσι, στα 1903 δηλώνει ο Γ. Σμυρνάκης ότι “έν ταῖς σημεριναῖς οἰκοδομαῖς ἀπαντῶμεν τὸ εὐρυθμον, ἰδίᾳ ἐν ταῖς ρωσικαῖς κάλλιστον ῥυθμὸν συμμετρικώτατον”⁹, καθορίζοντας με απλό τρόπο την τομή στην μέχρι τότε συντελούμενη εγγενή εξέλιξη των τύπων και των μορφών που υπαγόρευαν οι λειτουργικές ανάγκες της κάθε μονής. Τη γνώμη του δεν φαίνεται να συμμερίζονται άλλοι επισκέπτες του μοναστηριού όπως ο Αθανασιάδης-Νόβας που το παρομοιάζει με κοσμική λουτρόπολη, με “οικοδομές επταώρφες, σαλέ, παβιγιόν, τρούλλους σαν από κοσμικά παλάς”, όπου “ἡ τοσαρική προπαγάνδα θέλησε να καταπλήξει τον κόσμο, αλλά κατόρθωσε να φυγαδεύσει τον Θεό”. Ο Weigand παραβάλλει τη Μονή Παντελεήμονος με πόλη στρατώνων “ἀπό πλήθος χωριστῶν οἰκημάτων, διεσπαρμένον εἰς μεγάλην ἔκτασιν καὶ μὴ περικλειομένην, ὅπως συνήθως, ὑπὸ ἐνιαίου τείχους”, ενώ τονίζει το πλήθος των τρούλλων και των πύργων, μεταξύ των οποίων διακρίνει “ἕναν πύργον μὲ αἰχμήν κατά τὴν δυτικοευρωπαϊκὴν τέχνην καὶ ἕναν ἄλλον εἰς ῥωσικὸν ἐκκλησιαστικὸν στυλ κρομμύσοχημον μὲ λάμποντας ἐπιχρύσους σταυρούς εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῶν”.¹⁰

Η Σκήτη του Αγίου Ανδρέα ιδρύθηκε το 1849, όταν ύστερα από ενέργειες του ρώσου ιστορικού συγγραφέα Ανδρέα Νικολάου Μουράβιεφ, το κελλί του Αγίου Αντωνίου που υπήρχε στην ίδια θέση ανακηρύχθηκε σε Σκήτη. Από τότε χρονολογείται και η σταδιακή ανοικοδόμηση των εγκαταστάσεων της σκήτης: “Τῷ 1857 ἐθεμελιώθη ὁ ἐπ’ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Πέτρου Μητροπολίτου Μόσχας τοῦ θαυματουργοῦ ἰδρυθεὶς ναὸς μετὰ τῆς μεσημβρινῆς διορώφου πτέρυγος”, ἐνῶ “τῷ 1879 ὠκοδομήθη τετραώροφος ἡ ΜΔ πτέρυξ τῆς σκήτης”¹¹.

Στις 16 Ιουνίου 1867 θεμελιώνεται ο Κυριακός Ναός στη μνήμη του Αγίου Αποστόλου Ανδρέου του Πρωτόκλητου.

Το 1887 ανακατασκευάζεται μετά από πυρκαγιά και επεκτείνεται η δυτική πτέρυγα και διαμορφώνονται οι χώροι της Τράπεζας, της βιβλιοθήκης και τα παρεκκλήσια των Αγίων

Βησσαρίωνος και Θεοδωρήτου. Στα 1897-1899 ολοκληρώνεται η ανέγερση της βόρειας πτέρυγας που περιλαμβάνει εκτός από τα κελλιά των μοναχών, νοσοκομείο, γηροκομείο, φαρμακείο και διάφορα εργαστήρια. Στην ίδια πτέρυγα εγκαινιάζεται στα 1910 ο Ιερός Ναός του Αγίου Ιννοκεντίου (Εικ. 6).

Τέλος στα 1901-1902 ολοκληρώνονται οι οικοδομικές εργασίες της σκήτης με την κατασκευή “λαμπροῦ προσώου ἐκ μαρμάρου” (Εικ. 7).

Από τον αριθμό και το μέγεθος των εγκαταστάσεων είναι φανερός ο απώτερος σκοπός μετατροπής της σκήτης σε μονή, από την οποία δεν διαφέρει, αφού αντί του παλαιού τύπου σκήτης που είχε τη μορφή οικισμού, υπάρχει ενιαίο κτιριακό συγκρότημα με τετράπλευρο σχήμα στο οποίο ενσωματώνονται όλα τα κτίρια της σκήτης.

Ο Καθολικός Ναός, ο μεγαλύτερος στο Άγιον Όρος, εγκαινιάζεται στις 16 Ιουνίου του 1900. Περιγράφεται ως “ρυθμοῦ γοθικοῦ καὶ βυζαντιακοῦ”, ἐνῶ το σχέδιο του “περικαλλοῦς τούτου Ναοῦ, ἀλλ’ ἀκόμψου κατὰ τινὰς” ἐκπόνησε ο ρώσος αρχιτέκτων Σουρουπόφ, καθηγητὴς στην Ακαδημία Καλῶν Τεχνῶν της Πετρούπολης (Εικ. 4, 5). Η κατασκευή του καθώς και των υπολοίπων οικοδομῶν και παραρτημάτων της σκήτης είχε ανατεθεί στον αρχιτέκτονα Χριστόδουλο από τη Γλώσσα της Σκοπέλου¹². Η αναφορά του Γ. Σμυρνάκη στη μορφή του κτιρίου είναι ενδεικτική για την συγκεχυμένη εντύπωση που προκαλούσε στους μελετητές της εποχής ο εκλεκτισμός, ως επιλογή των αρχιτεκτόνων που οπεύδουν να διαδηλώσουν την ένταξή τους στο διεθνές αυτό αρχιτεκτονικό κίνημα του τέλους του 19ου αιώνα.

Ωστόσο, ως κυρίαρχη αρχιτεκτονική τάση στα κτίρια της σκήτης του Αγίου Ανδρέα παραμένει —παρ’ όλες τις ποικίλες επιμέρους αναφορές και προελεύσεις— το νεομπαρόκ, που ενοποιεί μορφολογικά το σύνολο των οικοδομικών φάσεων και αναδεικνύει την σκήτη ως το αντιπροσωπευτικότερο δείγμα της ακαδημαϊκής έκφρασης και σχεδιασμού στην αρχιτεκτονική του Αγίου Όρους.

Σε αντίστοιχα, αν και ιδιαίτερα, πλαίσια κινούνται και οι αρχιτεκτονικές επιλογές των αρχιτεκτόνων στη ρωσική σκήτη του Προφήτη Ηλία και στη ρουμανική σκήτη του Τιμίου

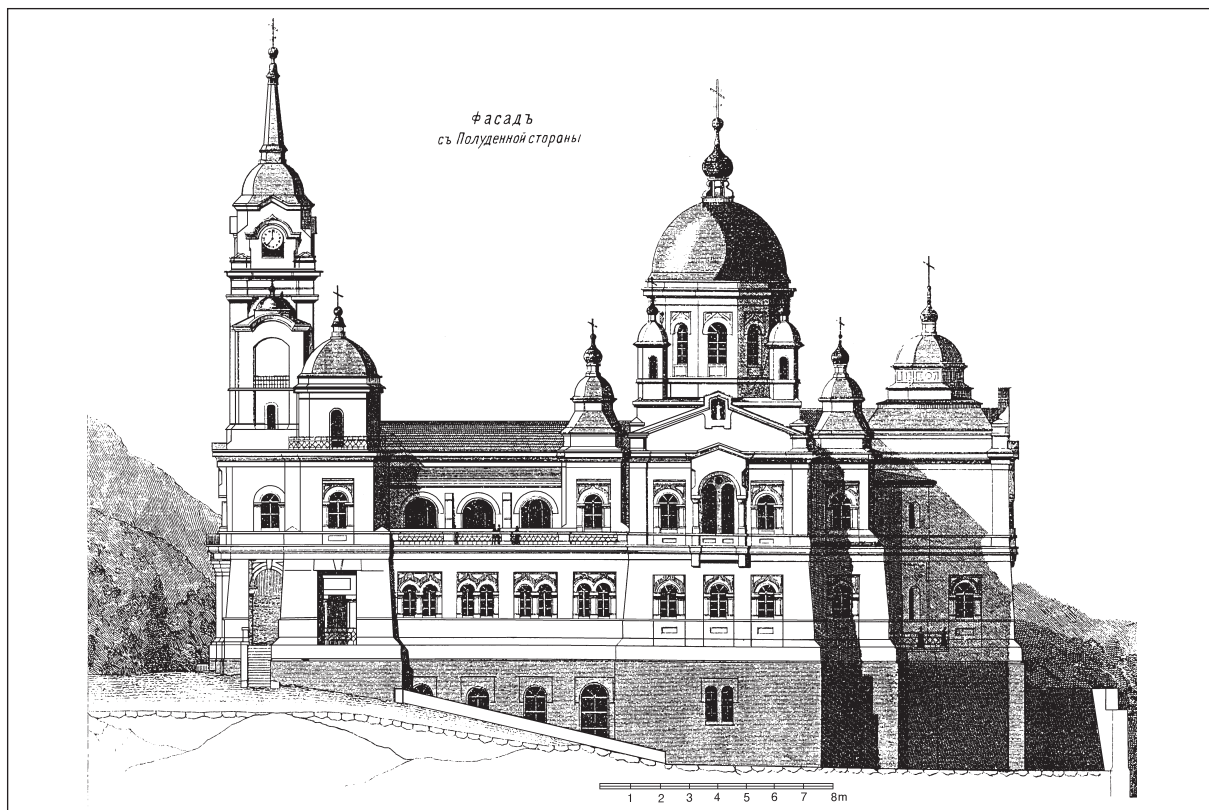

Εικ. 4. Σκίτη του Αγίου Ανδρέα. Ο Κυριακός Ναός. Θεμελιώθηκε το 1867 σε σχέδια του ρώσου αρχιτέκτονα Σουρουπώφ, και εγκαινιάστηκε στις 16 Ιουνίου του 1900.

Fig. 4. The skete of St. Andreas. The Kyriakos Church, founded in 1867, under the plans of the russian architect Souroupon and inaugurated in 1900.

Εικ. 5. Σκίτη του Αγ. Ανδρέα. Σχέδιο Ν. όψης του Κυριακού Ναού. (Από το βιβλίο του Erich Feigl: Athos, Vorhalle zum Paradies, Wien-Hambourg, 1982, 89.

Fig. 5. The skete of St. Andreas. Elevation of the southern wing of th the Kyriakos Church (from Erich Feigl's book: Athos, Vorhalle zum Paradies, Wien-Hambourg, 1982, 89)

Εικ. 6. Σκίτη του Αγ. Ανδρέα. Όψη της βόρειας πτέρυγας. Διακρίνεται ο Ιερός Ναός του Αγ. Ιννοκεντίου (1910).

Fig. 6. The skete of St. Andreas. View of the northern wing and the church of St. Innokentios.

Προδρόμου, που υιοθετούν επίσης τον νέο τύπο σκήτης.

Οι σημερινές εγκαταστάσεις της σκήτης του Προφήτη Ηλία χρονολογούνται από το 1893, όταν ανακαινίσθηκε δια “μεγαλοπρεπών οικόδομῶν καὶ νέου καθολικοῦ”¹³ που θεμελιώθηκε το 1900, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Προκοφίεβιτς¹⁴. Σε μια λιθογραφία της σκήτης που δημοσιεύθηκε στην Οδησό το 1913, η απεικόνιση πλήθους κτιρίων και βοηθητικών εγκαταστάσεων είναι ενδεικτική της αναμενόμενης τάσης αύξησης του ανθρώπινου, αλλά και του κτιριακού δυναμικού (Εικ. 9). Οι επιρροές της τελευταίας φάσης του ρωσικού νεοκλασικισμού με αναφορές στην λαϊκή αρχιτεκτονική παράδοση είναι ιδιαίτερα φανερές στη βόρεια πτέρυγα της σκήτης (Εικ. 10), ενώ στον Κυριακό Ναό ο νεοκλασικισμός υποχωρεί προς όφελος μιας επιβεβλημένης νεοβυζαντινής μορφολογίας (Εικ. 8).

Οι εγκαταστάσεις της σκήτης του Τιμίου Προδρόμου (1857-1866) αναπαράγουν την τυπολογία ενός σύγχρονου ρουμάνικου μοναστηριού και μόνο η νότια πτέρυγα (1882) θα υποδηλώσει με τις αυστηρές όψεις της την εξάρτηση της μορφολογίας από μια “βιομηχανική” αισθητική που απορρέει από τη διακοσμητική χρήση των υλικών και των τρόπων δόμησης (μεταλλικοί ελκυστήρες) (Εικ. 11, 12).

Μια άλλη ομάδα κτιρίων διαφοροποιείται από την μεταβυζαντινή παράδοση ακολουθώντας άλλα πρότυπα περισσότερο οικεία και ήδη δοκιμασμένα στην αστική νεοελληνική αρχιτεκτονική. Ο νεοκλασικισμός συνιστά την άλλη όψη της ακαδημαϊκής έκφρασης στο Άγιον Όρος, εκπορεύεται από ένα άλλο Εθνικό Κέντρο, την πρωτεύουσα του νεοσύστατου Ελληνικού Βασιλείου και μεταφέρεται μέσω των ελληνικών κοινοτήτων στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

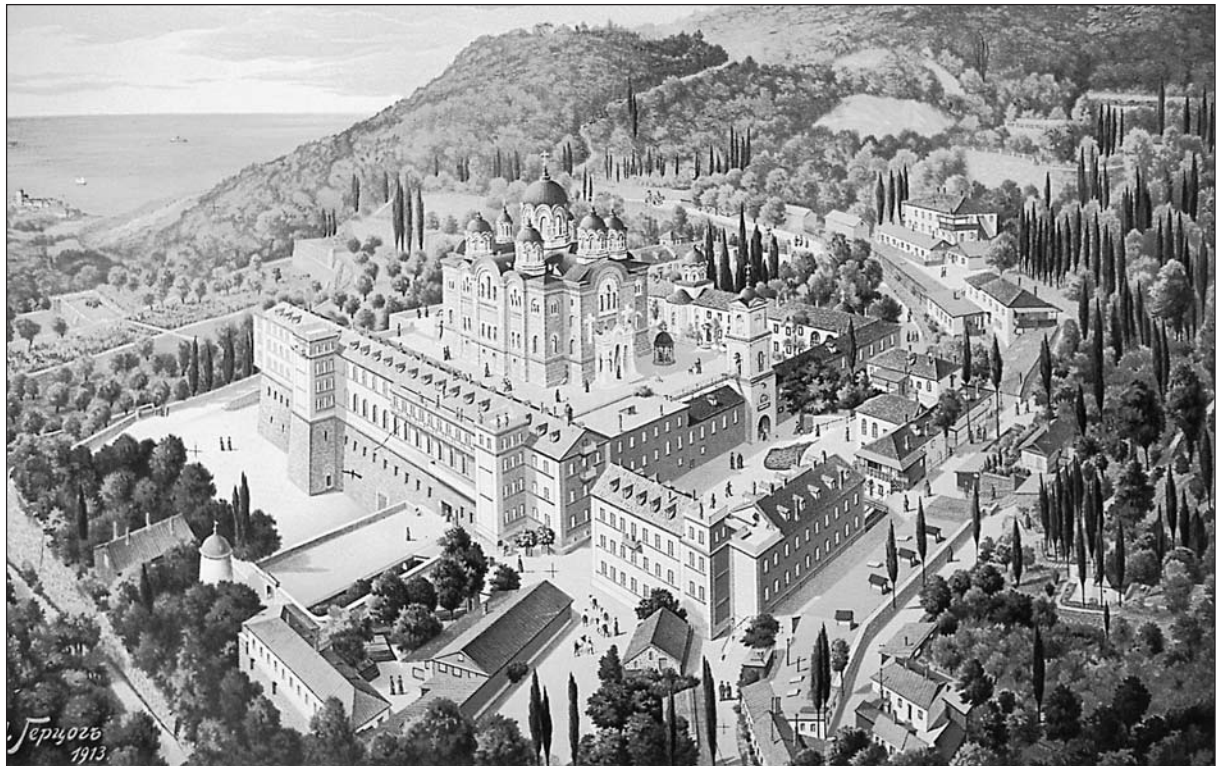
Εικ. 7. Σκίτη του Αγ. Ανδρέα. Το προστώο της εισόδου (1901-1902).

Fig. 7. The skete of St. Andreas. The porch of the entrance (1901-1902).

Εικ. 8. Σκήτη του Προφήτη Ηλία. Ο Κυριακός ναός.
Θεμελιώθηκε το 1900 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Προκοφίεβιτς.

Fig. 8. The skete of Prophet Elias. The Kyriakos church, founded in 1900
under the plans of the architect Prokofievich.

Εικ. 9. Σκήτη του Προφήτη Ηλία. Λιθογραφική αναπαράσταση, Οδησός, 1913. (Αρχείο Σκήτης).

Fig. 9. The skete of Prophet Elias. Engraving, Odessa, 1913 (Arch. of the skete)

Εικ. 10. Σκίτη του Προφήτη Ηλία. Όψη της βόρειας πτέρυγας.

Fig. 10. The skete of Prophet Elias. View of the northern wing.

Μέσα από αυτά θα φθάσει στο Αγ. Όρος, όπου θα δημιουργήσει μια σειρά νέων κτιριακών τύπων και μορφών σε συνομιλία ή αντιπαράθεση με τις παραδοσιακές τεχνοτροπίες. Θα λειτουργήσει, όπως και στις πόλεις, ως τομή με την μεταβυζαντινή παράδοση, αλλά και τον εκλεκτισμό που υιοθετεί το οθωμανικό Δημόσιο ή άλλες εθνικές-θρησκευτικές κοινότητες.

Η αρμονική ή όχι ένταξη στα ήδη υπάρχοντα μέτωπα των παλαιών πτερύγων δεν θα απασχολήσει ιδιαίτερα τους αρχιτέκτονες ή τους μοναχούς, για τους οποίους πρωτεύουσα σημασία έχει η ιδεολογική συνοχή και η μορφολογική ενοποίηση του νέου ρυθμού με τα αντίστοιχα πρότυπα της νεοελληνικής αστικής

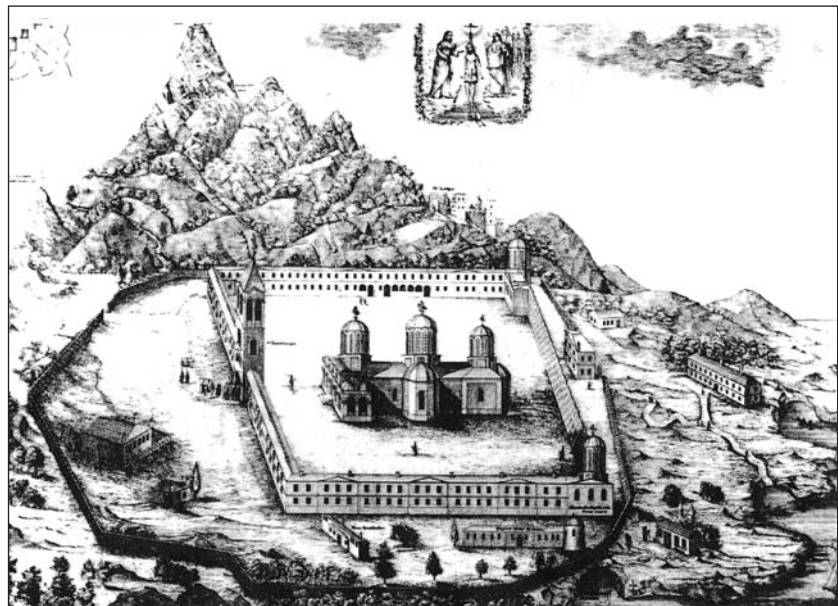
αρχιτεκτονικής.

Οι επεμβάσεις άλλοτε αφορούν συγκεκριμένα τμήματα του κτηρίου και του εξοπλισμού του (πρόπυλα, κρήνες) κι άλλοτε ολόκληρες πτέρυγες. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται το προστώο της εισόδου της Ιεράς Μονής Ιβήρων (1867) (Εικ. 13), ένα ιδιαίτερα λαμπρό, αν και πρώιμο για το Άγιον Όρος, δείγμα νεοαναγεννησιακού ρυθμού, τα πρόπυλα των Ιερών Μονών Κουτλουμουσίου (1891) και Ξηροποτάμου (1888) και οι κρήνες των Ιερών Μονών Ζωγράφου και Βατοπεδίου (P. Müller, 1890¹⁵), ενώ στη δεύτερη περίπτωση εντάσσονται το συνοδικό της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας (1902-1909) (Εικ. 15), το συνοδικό της Ιεράς Μονής Ιβήρων (1914) σε σχέδια του Ξενοφώντα Παιονίδη¹⁶ (Εικ. 16) (δεν πραγματοποιήθηκαν) και η ανακατασκευή των δύο τελευταίων ορόφων στη δυτική πτέρυγα της Ιεράς Μονής Βατοπεδίου (Φιλ. Παπαδάκης, 1884)¹⁷ (Εικ. 14). Επίσης η ανακατασκευή μετά από πυρκαγιά της νότιας και στα 1902 της δυτικής πτέρυγας της Ιεράς Μονής Αγίου Παύλου, σε συνδυασμό με μια συνολική άποψη περί σχεδιασμού και μια πρωτοποριακή για την εποχή της φέρουσα μεταλλική κατασκευή, εμφανή κατά το μεγαλύτερο τμήμα της (κιονοστοιχία στοάς διαβατικού, στέγαστρο δίοδου μεταξύ Καθολικού και Τράπεζας) (Εικ. 17, 18).

Η τυπολογία σε όλα σχεδόν τα κτίρια ακολουθεί τις βασικές αρχές του νεοκλασικισμού (συμμετρική κάτοψη, τριμερής κατανομή του

Εικ. 11. Σκίτη του Τίμιου Προδρόμου. Λιθογραφική αναπαράσταση, Βουκουρέστι, 1863. (Από το βιβλίο του Erich Feigl: *Athos, Vorhalle zum Paradies*, Wien-Hambourg, 1982, σ. 105).

Fig. 11. The skete of Timios Prodromos. Engraving, Bucarest, 1863 (from Erich Feigl's book: *Athos, Vorhalle zum Paradies*, Wien-Hambourg, 1982, p. 105)

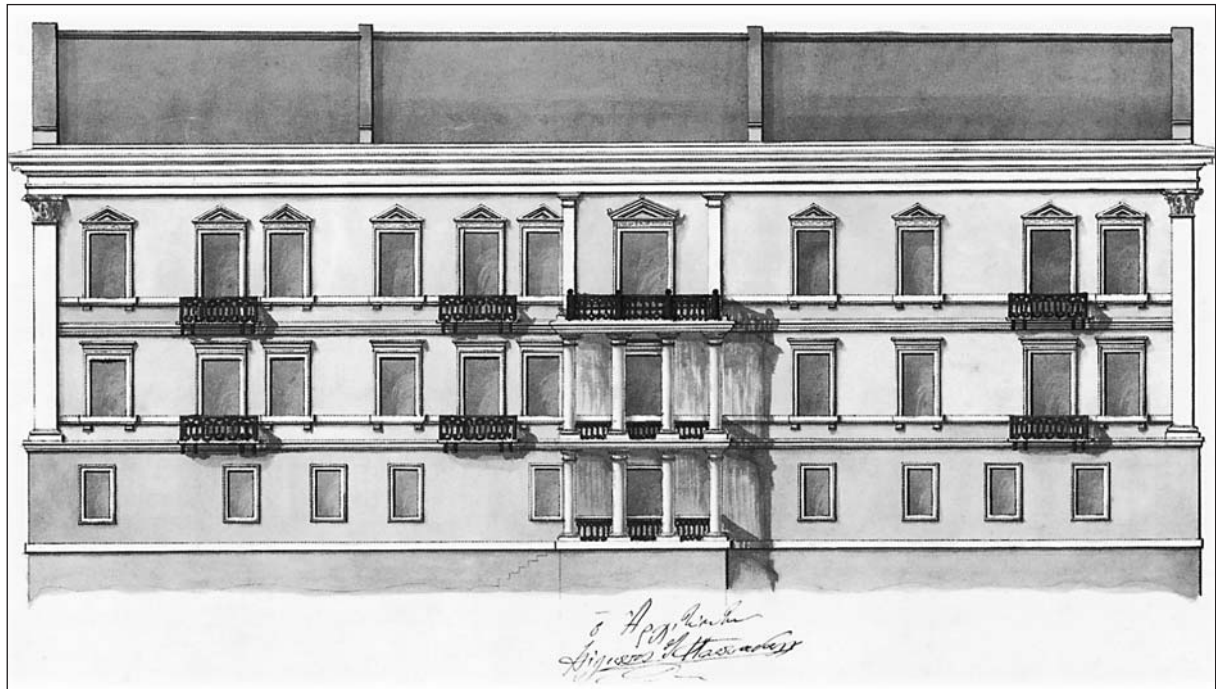

*Εικ. 12. Σκήτη του Τιμίου Προδρόμου. Όψη της δυτικής πτέρυγας.
Fig. 12. The skete of Timios Prodromos. View of the western wing.*

*Εικ. 13. Ιερά Μονή Ιβήρων. Τα προπύλαια (1867).
Fig. 13. Monastery of Iviron. The porch in front of the western entrance (1867)*

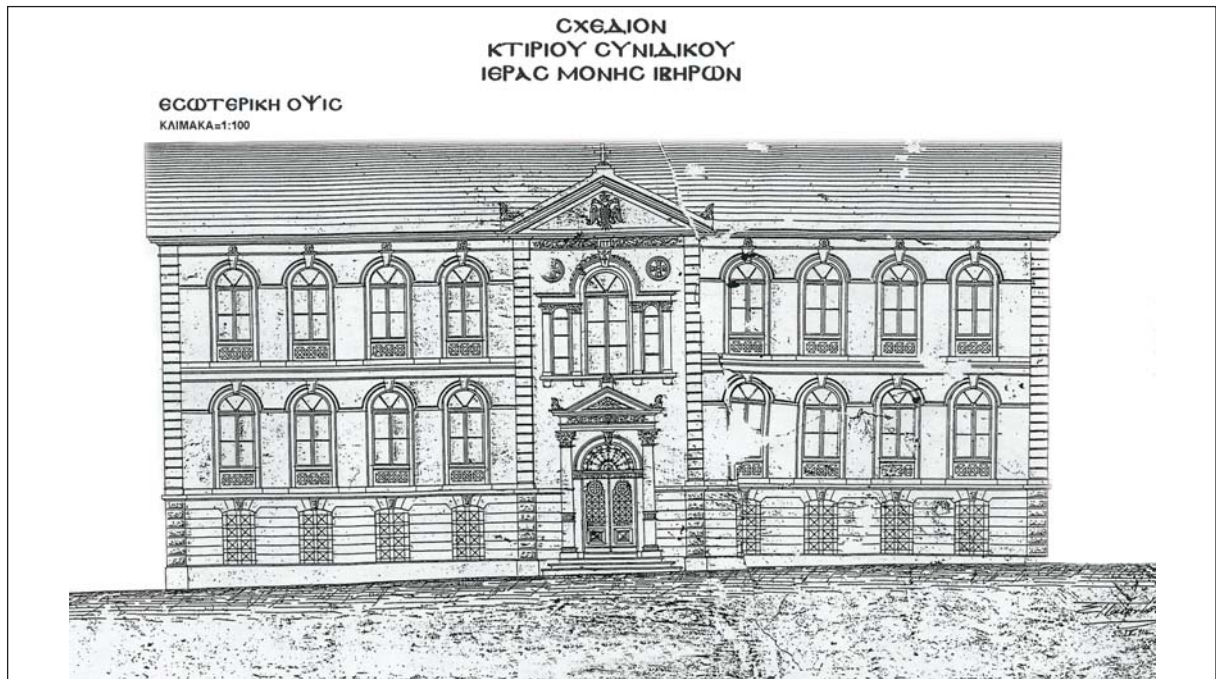
Εικ. 14. Ιερά Μονή Βατοπεδίου. Σχέδιον εσωτερικής όψης δυτικής πτέρυγας.
Αρχιτέκτων Φίλιππος Παπαδάκης, 1884 (Αρχείο Ι. Μ. Βατοπεδίου)

Fig. 14. Vatopedi Monastery. Elevation of the western wing, drawn by the architect
Filippos Papadakis, 1884 (Arch. of the monastery)

Εικ. 15. Ιερά Μονή Μεγίστης Λαύρας. Το Συνοδικό (1902-1909).

Fig. 15. Monastery of Great Lavra. The Synodikon (1902-1909).

Εικ. 16. Ιερά Μονή Ιβήρων. Σχέδιο όψης για το κτίριο του Συνοδικού. Αρχιτέκτων Ε. Παιονίδης, 1914. Δεν υλοποιήθηκε (Αρχειό Ι. Μονής Ιβήρων).

Fig. 16. Monastery of Iviron. Elevation of the Synodikon, drawn by the architect Xenophon Paionides (1914), never constructed. (Arch. of the monastery)

Εικ. 17. Ιερά Μονή Αγίου Παύλου. Όψη της νότιας πτέρυγας (1902) με το πρόπυλο.

Fig. 17. Monastery of St Paul. View of the south wing (1902).

Εικ. 18. Ιερά Μονή Αγίου Παύλου. Εσωτερική όψη της δυτικής πτέρυγας. Μεταλλική κιονοστοιχία Διαβατικού.

Fig. 18. Monastery of St Paul. Inner view of the western wing and the metal colonnade of the Diavatikon.

όγκου, κεντρικός ή πλάγιοι άξονες), ενώ το μορφολογικό λεξιλόγιο με δάνεια από τους κλασικούς ρυθμούς και την αναγέννηση (ιωνικοί κίονες και ψευδοκίονες, τριγωνικά αετώματα, παραστάδες, φουρούσια, γεισίποδες, ακροκέραμα και μπαλουστράδες, εμφανής και διακοσμητική χρήση της λιθοδομής στις ακμές και τα τελειώματα των κτιρίων), λειτουργεί ως ενοποιητικό στοιχείο στα διαφορετικά αρχιτεκτονικά προγράμματα και τις σχέσεις κλίμακας και ογκοπλαστικής διάρθρωσης.

Δεν είναι σπάνιες επίσης οι μεταβατικές μορφές μεταξύ νεοκλασικισμού και μπαρόκ (Φιάλη Ιεράς Μονής Ιβήρων, διαμόρφωση όψεων Καθολικού Ιεράς Μονής Αγίου Παύλου), ή νεοκλασικισμού με επιρροές από την όψιμη ρωσική μνημειακή αρχιτεκτονική (κωδωνοστάσιο Τράπεζας Ιεράς Μονής Ιβήρων,

1848) και ακόμη μεταξύ λόγιας και παραδοσιακής αρχιτεκτονικής σε συνδυασμό με στοιχεία βιομηχανικής αισθητικής, όπως χρήση βιομηχανικών τούβλων σε εμφανή τοιχοποιία (Κτίριο Ιεράς Μονής Ιβήρων του 1901 και Αντιπροσωπείον Ιεράς Μονής Ζωγράφου του 1901 στις Καρυσές).

Είναι φανερό πως ο τομέας της ακαδημαϊκής έκφρασης στην αρχιτεκτονική του Αγ. Όρους δεν είναι δυνατόν να εξαντληθεί στα πλαίσια αυτής της πρώτης δημοσίευσης. Ωστόσο, μέσα από τον εντοπισμό και την παρουσίαση των αντιπροσωπευτικότερων παραδειγμάτων αυτής της άλλης αρχιτεκτονικής, αναδεικνύεται ως εξ ίσου σημαντική με την βυζαντινή και μεταβυζαντινή παράδοση για την εξέλιξη των τύπων και των μορφών στη μακρά διάρκεια της αγιορειτικής πολιτείας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

N.B. Οι εικόνες, των οποίων η πηγή δεν αναφέρεται, αποτελούν φωτογραφικές λήψεις του συγγραφέα.

1. Γ. Σμυρνάκης, *Το Άγιον Όρος*, Αθήνα, 1903, σ. 358

2. Π. Θεοχαρίδης, “Πτέρυγες κατοικίας στα Αγιορείτικα μοναστήρια”, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, τ. 8, Αθήνα 1991, 269-270

3. Για το θέμα αυτό βλ. σχετικά Μ. Πολυβίου, *Το καθολικό της Μονής Ξηροποτάμου. Σχεδιασμός και κατασκευή στο ναοδομία του 18ου αιώνα*, Αθήνα 1999.

4. Βλ. σχετικά Π. Κ. Χρήστου, *Το Άγιον Όρος*, Αθήνα 1887, 294-299

5. ό.π., σ. 296

6. ό.π.

7. Γ. Σμυρνάκης, ό.π., 666-668

8. Βλ. σχετικά: Α. Ικκονικόν, *Russian Archi-*

tecture of the Soviet Period, Μόσχα, 1988, 27-74

9. Γ. Σμυρνάκης, ό.π., 358

10. Ι. Μαμαλάκης, *Το Άγιον Όρος (Αθως) δια μέσου των αιώνων*, Θεσσαλονίκη 1971, 576

11. ό.π., 454 κ.ε., όπου αναφέρονται αναλυτικά οι οικοδομικές φάσεις της σκήτης

12. Έτσι αναφέρεται από τον Γ. Σμυρνάκη, ό.π.

13. Γενικά, όλες οι ημερομηνίες που αναφέρονται σε οικοδομικές φάσεις προέρχονται από τον Σμυρνάκη, ό.π., και από τις εντοιχισμένες επιγραφές στα διάφορα κτήρια των μονών.

14. Αρχείο σκήτης Προφήτη Ηλία, όπου φυλάσσονται και τα πρωτότυπα σχέδια του ναού

15. Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπεδίου, *Άγιον Όρος* 1996, 65

16. *Αρχείο Ιεράς Μονής Ιβήρων*

17. Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπεδίου, ό.π., 61

VASSILIS COLONAS

***ACADEMIC STYLE IN THE ARCHITECTURE OF MOUNT ATHOS
(19th — 20th centuries)***

SUMMARY

It was in the mid-19th century that the architectural styles of Mount Athos began to display more frequent use of academic features. The transition from tradition to innovation did not follow one single route. In some cases the development of new styles was dictated by tried and tested international practise in the approach to buildings of a particular kind (infirmary of the Vatopedi Monastery, 1858-1860), while in others it was the style and formal treatment of the façades which was inspired by academic principles (eastern and northern wings of the Esfigmenou Monastery, 1851-1858).

The year 1845 saw the beginning of a more aggressive Russian presence on Mount Athos: the Russians occupied abandoned monasteries, sketes and kellia, mainly around Karyes, and through the appropriate modifications and successive extensions and additions attempted to improve and enlarge the buildings they found, converting individual kellia into sketes and sketes into monasteries.

Apart from the Monastery of St. Panteleimon, the oldest centre of Russian monasticism, they established the new sketes of the Prophet Elias and St. Andrew, both at a short distance from Karyes.

In this specific case the architectural models they employed were not imported directly from Europe, but from the Russian homeland, at that time enjoying the period of prosperity brought about by the policies and reforms of Peter the Great. The stylistic features imported from Russia at this period were at first governed by the principles of classicism, and later those of eclecticism. Russian traditional architecture, primarily influenced by Byzantine architecture, but with a number of eastern influences, gradually added its own individual character to the broad spectrum of the eclectic vocabulary (e.g. onion domes).

The other form of academic expression to influence the architecture of Mount Athos, neo-classicism, was imported not from Russia but from the capital of the newly founded Kingdom of Greece. The influence of the style spread to the major cities of the Ottoman Empire, transmitted by the Greek communities resident there. From these urban centres the style eventually reached Mount Athos, where it was employed in a variety of new forms of construction and new elements of style, sometimes in harmony with the traditional forms, sometimes in startling contrast.

In some cases it is only part of a building or its amenities which is reconstructed (propyla, fountains), in others whole new wings were added. The first category includes the porch at the entrance of the Monastery of Iviron (1867), the propyla of the monasteries of Koutloumousiou (1891) and Xeropotamou (1888), and the fountains of Zographou and Vatopediou (P. Müller, 1890). The second category includes the synodikon of the Monastery of Great Lavra, the synodikon of Iviron designed in 1914 by Xenophon Paionides (never constructed), the reconstruction of the two upper floors of the western wing of Vatopediou (P. Papadakis, 1884), and the reconstruction, following a fire in 1902, of the western wing of the Monastery of St. Paul. At the St. Paul Monastery we also see an overall conception of design at work in the new construction, as well as the pioneering use of a metal bearing structure (colonnade of the diavatikon, portico between Katholikon and Refectory).

Thus the academic influence on the architecture of Mount Athos is seen to be as important as the Byzantine and post-Byzantine traditions, playing a significant part in the evolution of forms and styles which characterize the long history of the Athonite republic.